

Povezanost konzumacijskih navika srednjoškolaca i školskih izostanaka

Smiljana Zrilić

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja predškolske djece

Sažetak

U radu su prikazani rezultati istraživanja učestalosti konzumacije cigareta, alkohola i droga među srednjoškolskom populacijom te njihove povezanosti sa školskim izostancima. Analizirane su razlike u čestini konzumiranja s obzirom na spol i dob. Pokazalo se da nema značajne razlike u konzumaciji cigareta s obzirom na spol učenika, a u konzumaciji alkohola i droga postoji statistički značajna razlika. Mladići konzumiraju alkohol i drogu znatno češće u odnosu na djevojke. Iako neka istraživanja pokazuju da stariji učenici češće konzumiraju cigarete, naše istraživanje pokazuje da nema značajne razlike s obzirom na dob ispitanika, a postoji statistički značajna razlika u čestini konzumacije alkohola i droga. Kako se moglo i očekivati, stariji učenici češće konzumiraju alkohol i drogu. Pokazalo se da učenici koji više izostaju s nastave više piju alkohol, puše i uzimaju drogu. Postoji povezanost ne samo s neopravdanim već i s opravdanim izostancima, što najvjerojatnije upućuje na to da neki učenici uspijevaju opravdati dio sati koji su zapravo neopravdani sati. Konzumacija može biti i razlog i posljedica školskih izostanaka, a u ovom radu riječ je o konzumaciji kao posljedici izostanaka.

Ključne riječi: konzumacija cigareta, alkohola, droge, izostanci, bježanje s nastave, markiranje.

Uvod

Niz školskih faktora povezan je s problematičnim ponašanjem mladih. Mnogi srednjoškolci doživljavaju školu kao negativno iskustvo, a u trendu je sve veći broj izostanaka kao svojevrsan bunt prema autoritetu i prisilnom „punjenu” znanjem za ocjenu. Opravdati izostanak i nije neki problem, ali se postavlja pitanje što je s učenicima koji nisu na nastavi te gdje i s kim provode vrijeme. Vrijeme provode nekontrolirano i u sredinama bez nadzora. Opravdanost istraživanja učeničkog izostajanja s nastave na prvo mjesto stavlja učestalost fenomena, zabrinutost zbog nezainteresiranosti mladih narastaja za školu i općenito za obrazovanje, zatim važ-

nost istraživanja uzroka, ali ponajprije posljedica. Posebno se naglašava potreba istraživanja povezanosti izostanaka i školskog uspjeha te sklonost konzumacijama, što je i najrizičnija posljedica *markiranja* uopće. Uz slabe ocjene, nisku motivaciju i nisku razinu povjerenja u nastavnike često izostajanje s nastave redovito je u korelaciji s povećanim rizikom za konzumaciju (Eisner, 2004). Istraživanja pokazuju da učenici koji imaju više neopravdanih sati izostanaka učestalije konzumiraju cigarete i alkohol, skloniji su destruktivnom i agresivnom ponašanju (Glavina-Kozić, 2002; Uzelac, Matijević, 2003). Namjerno izbjegavanje nastave uzrokuje školski neuspjeh, skitnju, neželjeno ponašanje, često krađu, tučnjavu, pušenje, pijenje, neželjeno druženje i zlo-

poraba droga (Ujević i sur., 2004). Učenici koji često izostaju s nastave bez stvarno opravdanog razloga provode vrijeme nekontrolirano i priklanjaju se rizičnim skupinama. Poremećaji ponašanja poslije mogu prerasti u delinkvenciju. Tako Hewit i Jenkins (prema Stanić, 2002) raspravljaju o bježanju s nastave kao socijaliziranom delinkventnom ponašanju. Utvrđena je i veza s češćim mijenjanjem seksualnih partnera te vandalizmom, krađom, noćnim provalama i ostalim oblicima delinkvencije (Teasley, 2004). Istraživanje (Novy, 1985) pokazuje da je 64,7% *markiranata* probalo drogu ili alkohol. S konzumacijama se, nažalost, počinje već u osnovnoj školi. Istraživanje na uzorku učenika sedmih i osmih razreda pokazalo je da 15,2% puši, a 4,1% priznaje da konzumira pivo, vino, konjak ili vinjak (Leburić i Tomić-Koludrović, 1998).

Postoje brojne teorije koje objašnjavaju zašto adolescenti sudjeluju u riskantnom ponašanju iako su potpuno svjesni negativnih posljedica takvog ponašanja. Kao rizični faktori često se navode vršnjaci skloni *markiranju*, skloni konzumacijama, dokoličarenje, noćni izlasci, neuključenost u izvannastavne aktivnosti i sl. Istraživači smatraju da utjecaj ima obitelj, ali su važni i utjecaji školskih faktora, negativne emocije, nerealni optimizam i osjećaj da su povrijeđeni (Caffray i Schneider, 2000). Nastavnici su suočeni s porastom nasilja, agresivnog ponašanja, nedisciplinom na nastavi, slabom motivacijom, ali se kao poseban problem ističe velik broj sati izostanaka. Iako škole nisu jedini uzrok problema u ponašanju učenika i ne mogu ih same riješiti, mogu učiniti mnogo na smanjenju pojave nepoželjnih oblika ponašanja. Prilagođavanje promjenama i suvremenim trendovima ponašanja učenika nameće i potrebu za novim kompetencijama nastavnika, a ponajprije onima koje se odnose na sprječavanje nastajanja brojnih manifestacija neprihvatljiva ponašanja u školskoj sredini. Učeniku treba, osobito u doba kasnog djetinjstva i adolescencije, uliti samopouzdanje, a ne ga neprimjerenim (ne)pedagoškim mjerama isključiti i onemogućiti u osamostaljivanju (Previšić, 2007). Škola mora postati mjesto kamo se odlazi s radošću. Prema nekim istraživanjima, 30% učenika nerado ide u školu, a čak 60% na nastavu ide sa strahom i frustracijama. Drugi je problem organizacija slobodnog vremena te bi i škola trebala pridonijeti njegovoj, što boljej organizaciji.

Povezanost konzumacija i školskih izostanaka

Kada raspravljamo o povezanosti konzumacija i školskih izostanaka treba reći da konzumacije mogu biti i razlog i posljedica, a u ovom radu riječ je o konzumacijama kao posljedicama izostanaka. Naime, ako učenici izostaju s nastave zbog nekih drugih razloga (slabe ocjene, niska motivacija, niska razina povjerenja u nastavnike, strah od neuspjeha na ispitu, neke obiteljske determinante i sl.) pa se nađu u društvu gdje dolaze u doticaj s pušenjem, alkoholom i drogama, oni postaju povremeni konzumenti. Ako izostaju kako bi pušili, pili ili uzimali drogu, riječ je o nekoj vrsti ovisnosti koja je fizički uvjetovana. Stoga je na početku određivanja pojmova vezanih uz psihoaktivne tvari potrebno razgraničiti termine *konzumacija psihoaktivnih tvari* i *ovisnost o psihoaktivnim tvarima*. Davison i Neale (1999) navode da pri konzumiranju psihoaktivnih tvari osoba upotrebljava tvar do te mjere da je intoksicirana cijeli dan pa ne uspijeva ispunjavati važne obveze, niti uspijeva u pokušajima sustezanja, ali ne postoji fizička ovisnost. Dulje uzimanje psihoaktivnih tvari može izazvati ovisnost. Karakterizira je snažna želja i potreba za ponovnim uzimanjem, nemogućnost normalnog funkcioniranja. Počinje u trenutku kad osoba bez uzimanja psihoaktivne tvari više nije u stanju osjetiti ugodu, sreću, opustiti se ili oraspoložiti se (Sakoman, 2002). No uzroci i posljedice ovisnosti prelaze okvire ovoga rada i mogućnosti pedagoških intervencija, te ćemo se stoga ovdje usredotočiti na konzumacije.

U mnogim kontekstima *markiranje* se povezuje s konzumacijama. Nedolaskom u školu otvaraju se mogućnosti druženja s vršnjacima iz rizičnih skupina konzumenata. Izostanci, stoga, pripadaju u kategoriju rizičnih socijalnih ponašanja (Eisner, 2002; Phillips, 1992; Bezinović, Tkalčić, 2002; Opić, 2000), a mogu dovesti i do trajnog napuštanja škole (Epstein i Sheldon, 2002). Izostajanje s nastave u nekim slučajeva preklapa se s drugim različitim oblicima problematičnog ponašanja, kao što su uništavanje nekretnina i agresija (Eisner, 2004), prijetnje, pijanstvo i deranje na javnom mjestu, izbjegavanje plaćanja ulaznica, bezobrazan govor, prosjačenje novca od nepoznatih osoba (Šakić i sur., 2002), sa seksualnim promiskuitetom (Teasley, 2004), ali je

uvijek povezano s konzumacijama. Neki autori (primjerice Clark i Shields, 1997; Hewwit, Jenkins, prema Stanić, 2002) stavljaju izostanke s nastave u kategoriju delinkventnog ponašanja, a po ozbiljnosti uz krađu i skitnju. Za početak konzumacija prostor se otvara upravo tijekom vremena provedena nakon izbjivanja iz škole pa takvi učenici imaju veće šanse da povremene konzumacije prerastu u ovisnost.

Općenito govoreći, problem konzumacija postaje vrlo aktualan jer su u supkulturi mladih pušenje, alkohol i droga postali sastavni dio društvenog funkcioniranja (Bognar, 2005). Adolescentima su cigarete, alkohol, seks i droga česti oblici zabave. Nekad masovne slobodne aktivnosti u školama, različiti oblici izvannastavne i izvanškolske djelatnosti i produljeni boravak u školama primjetno su osiromašeni, a ne nalaze se ni izvori financiranja organiziranog i sustavnog provođenja slobodnog vremena za mlade. Razvoj djece i mladih ugrožen je mogućim negativnim utjecajem upravo u slobodno vrijeme. Mladi često ne znaju organizirati slobodno vrijeme, provode ga besciljno, stihijski i nesadržajno (Previšić, 2000). Čitav niz učenicima zanimljivih, ali štetnih sadržaja, nude brojni kafići i mjesta za zabavu, a jedino što je mladima ondje ponuđeno jest prepuštanje uživanju i besposličarenje, uz duhanski dim i alkohol, a ni dostupnost droge nije upitna.

Studija o pušačkim navikama srednjoškolaca (Sakoman i sur., 1997) pokazuje da 24,5% ispitanika svaki dan puši. Duhanska ovisnost srednjoškolaca povezana je s izostancima s nastave, slabijim školskim postignućem i slabijom motiviranošću za školsku karijeru. Pokazalo se da srednjoškolci koji puše drukčije organiziraju svoje slobodno vrijeme: više izlaze u kafiće, skloni su igrama na automatima i više gledaju TV. Nepušači više čitaju knjige i imaju bolji uspjeh u školi. Bolji učenici manje puše ili su kasnije počeli, ali i manje njihovih prijatelja puši. Važno je istaknuti da su izostanci iz škole, posebno neopravdani, bitno povezani sa svim varijablama pušačkih navika u tom istraživanju, uključujući stavove prema pušenju i epidemiološke procjene

pušenja. Što više učenik *markira*, više puši i ima više prijatelja pušača. Definirane su četiri prediktorne varijable: osobne karakteristike ispitanika (spol, školski uspjeh, izostajanje s nastave), neka obilježja njihovih obitelji, način provođenja slobodnog vremena, te vrsta škole koju pohađaju. Pokazalo se da više puše mladići, zatim stariji ispitanici, oni koji imaju slabiji uspjeh i oni koji više izostaju. Također su s pušačkim navikama znatno povezani večernji izlasci, a u negativnoj su korelaciji s pušenjem aktivno sudjelovanje u sportu ili bavljenje nekim drugim hobijem. Ako se uzme u obzir vrsta škole koju učenici pohađaju, najviše pušača ima među učenicima trogodišnjih srednjih škola. Mladi vrlo često puše kako bi se uklopili u skupinu vršnjaka, osjećali se sigurnije u društvu. Iz navedenog je vidljivo da se u pušačkim navikama isprepleću socijalni i psihološki motivi pa je odvikavanje od jednom stečene pušačke navike složen proces (Sakoman i sur., 2002).

I konzumacija alkoholnih pića postaje moderan obrazac ponašanja srednjoškolaca.¹ Već i učenici osnovnih škola pokazuju zanimanje za zabave u kojima se pije alkohol. Do petnaeste godine alkohol je probalo više od 80% dječaka i djevojčica (Sakoman, Kuzman, Raboteg-Šarić, 1999).² Treba naglasiti da su tim postotkom najvećim dijelom obuhvaćeni mladi koji idu na zabave, uglavnom vikendom te stoga i odgovaraju da su alkohol probali. Iako je više od 50% učenika izjavilo da se barem jednom u životu opilo, učestalije opijanje je puno rjeđe zastupljeno. Učenici najčešće konzumiraju pivo, zatim vino, a rjeđe žestoka pića. Žestoka pića se počinju piti malo kasnije, najčešće u dobi između 13 i 16 godina. Iako je prema hrvatskim zakonima zabranjena prodaja i točenje alkohola osobama mlađim od 18 godina, odredbu je teško provesti u praksi. Jedan od razloga je i taj što se u grupi "partijanera" uz malodobne osobe mogu naći i punoljetne.

Istraživanje (Caffray i Schneider, 2000) pokazuje da se može predvidjeti ponašanje adolescenata. Primjerice, pokazalo se da očekivani pozitivni efekti alkohola na ponašanje i emocije kod adolescenata

¹ Zabilježen je trend rasta alkoholnih konzumenata u Republici Hrvatskoj (Sakoman, Komentar na ESPAD). RH je na visokome osmom mjestu (od 35 država) po konzumiranju alkohola među adolescentima.

² Dodig i suradnici (2003), navode uznemirujuć podatak da je prosječna dob prvoga kontakta s drogom s petnaest godina 1982. pala na trinaest godina 2002. Ovaj podatak je u skladu i s trendovima u drugim zapadnim zemljama.

pridonose počecima uzimanja, količini i učestalosti konzumiranja alkohola. Ispitivanja razloga adolescentskog riskantnog ponašanja, posebno konzumiranje alkohola i droga, također su pokazala da se primarni razlozi usredotočuju na afektivna stanja i posljedice konzumiranja droge i alkohola (npr. dobro se provesti, olakšati stres ili dosadu). Kao najvažniji prediktori uporabe alkoholnih pića, opijanja i problema u ponašanju zbog uporabe alkohola u uzorcima učenika i učenica javlja se, uz pozitivniji (popustljiviji) stav prema alkoholu, slabiji školski uspjeh i druženje s vršnjacima koji više piju, te bježanje s nastave. Hawtorne (1996, prema Sakoman i sur., 1999) navodi kako na mladiće velik utjecaj imaju vršnjaci, a utjecajan čimbenik na prekomjernu uporabu alkohola kod djevojaka imaju roditelji koji piju. Sklonost roditelja konzumaciji alkohola, ne samo da utječe na mogućnost da djeca postanu konzumenti, nego već u najranijoj dobi djeca roditelja konzumenata alkohola pokazuju deficit sposobnosti koje su relevantne za uspjeh u školi. Općenito, teže svladavaju gradivo, imaju snižen interes za školu, a zbog življenja u nesređenoj obitelji i negativnom ozračju, imaju poteškoće na emotivnom i socijalnom polju. Casa-Gil (2002) je u Studiji o školskim karakteristikama među djecom roditelja alkoholičara proučavala koje su najuočljivije razlike što utječu na školski uspjeh, među djecom alkoholičara i roditelja koji ne piju. Identificirala je 5 varijabli koje su bile u značajnoj razlici: inteligencija, ponavljanje razreda, obrazovno postignuće, učestalost *markiranja*, te napuštanje škole.

U istraživanju (Sakoman i sur., 2003) izračunate su korelacije varijabla učestalosti uporabe alkohola i problema u ponašanju s nekim sociodemografskim varijablama, školskim uspjehom i izostancima s nastave. Među važnim preduvjetima uporabe alkoholnih pića pokazalo se *markiranje*. Za korisnike sredstava ovisnosti karakteristični su obrazovni problemi koji dolaze do izražaja u negativnim stavovima prema školi i nastavnicima, a posebice izbjegavanjem škole i školskih obveza, što se pojavljuje kao posebno jasan indikator problema. Bi-

tan korelat uzimanja sredstava ovisnosti jesu noćni izlasci i loše strukturirano slobodno vrijeme (Bezinović, 1999).

Uz konzumacije duhana i alkohola zloporaba psihoaktivnih droga najveći je problem među srednjoškolcima. Loš akademski uspjeh izravno utječe na izloženost drogama (Ellickson i Hayes, 1992, prema Caffray i Schneider, 2000). Buduće uzimanje droga veže se s vjerovanjem da se na taj način umanjuju ili izbjegavaju negativna afektivna stanja. U mnogim teorijama afektivni motivatori igraju veliku ulogu u odlukama adolescenata da sudjeluju u riskantnim ponašanjima koja će im zauvijek promijeniti život. Mladi koji nisu uspješni u školi, koji nisu dobro prihvaćeni među vršnjacima često počnu uzimati sredstava ovisnosti kako bi postali popularniji u određenoj skupini vršnjaka, poboljšali svoje samopouzdanje i smanjili napetost i anksioznost, posebno socijalnu anksioznost (Palmer i Liddle, 1996, prema Raboteg-Šarić i sur., 2002). Najraširenija droga među srednjoškolcima je marihuana.³ Iako se ubraja u lake droge, marihuana je vrlo opasna jer se njome počinje. Ova najraširenija droga među srednjoškolcima ima više od 200 uličnih imena u cijelom svijetu (trava, gandža, vutra, džoint, hašiš, šit). Konzumenti lakih droga navode da je osnovni motiv uzimanja droga bijeg od osjećaja dosade i praznine, zatim trend takvog ponašanja kao motiv. Konzumenti težih droga navode neimaštinu i životne teškoće. Za razliku od njih apstinenti su mišljenja da najveći utjecaj ima loše društvo i ulica (Nazor, 2003). Ista je autorica zaključila kako apstinenti znatno rjeđe provode slobodno vrijeme u kafićima u odnosu na konzumente. Možemo reći kako je izbjegavanje takvih mjesta jedan od zaštitnih čimbenika ponovnog susreta s drogama.

Lloyd (1998) je iznio rezultate Centra za prevenciju uzimanja droga o mnogim faktorima rizika koji su se pokazali bitnim preduvjetima konzumacija i ovisnosti. Faktori rizičnosti uključuju roditelje ili braću i sestre s problemom uzimanja droga, slomove u obitelji, slabu povezanost ili komunikaciju s roditeljima, zlostavljanje djeteta, niske školske ocjene,

³ Dorsman (2002) navodi da je marihuanu probalo otprilike između 30 i 34 posto Amerikanaca. Oko 8,6% uzimalo ju je jednom tijekom 2001. kad se provodilo istraživanje. Alarmantan je podatak da je od tih stalnih korisnika u dobi između 12 i 17 godina njih 1,6 milijuna, a u dobi između 8 i 25 godina – 3,7 milijuna.

markiranje, isključivanje iz škole, nered u odgoju djeteta, zločin, mentalnu poremećenost (posebno depresija i suicidalno ponašanje tijekom adolescencije), socijalne ugroženosti te prvo konzumacije u ranoj dobi. Ti su faktori snažno povezani i najbolje ih je gledati kao interaktivnu mrežu uzroka.

Sakoman (2000) naglašava da je u velikoj mjeri početno uzimanje droga povezano s problemima tijekom odrastanja u adolescentskoj dobi te da su istraživanja pokazala da su od uzimanja droga relativno dobro zaštićeni mladi

- koji su se naučili samopotvrđivati na pozitivan, prihvatljiv, zdrav i nerizičan način;
- kojima su u obitelji i školi omogućili da se osamostaljuju i koji su u tom procesu odrastanja dobili i naučili koristiti slobodu i samostalnost;
- koji su uz potporu obitelji i drugih autoriteta razvili pozitivnu sliku o sebi (potrebno samopouzdanje i samopoštovanje) i kvalitetan sustav vrijednosti;
- koji su zadovoljni kvalitetom života i imaju viziju svoje budućnosti;
- koji su u procesu školskog i obiteljskog odgoja osposobljeni za samozaštitu zdravlja, unutar čega su prihvatili stav kako uzimanje sredstava ovisnosti ugrožava kvalitetan život.

Sprječavanje razvoja emocionalnih teškoća i nezadovoljstva učenika u školi, te korisnim organiziranjem slobodnog vremena, posebno u okviru izvannastavnih aktivnosti uvelike bi se pridonijelo sprječavanju širenja ove pojave. Škola nije samo učiteljica znanja, već odgojno-socijalna zajednica u kojoj je učenicima važno pružiti mogućnosti da uče na neki novi način: aktivno, partnerski, otkrivajući, projektno, kreativno i u ozračju prijateljskih odnosa (Previšić, 2007). Ali, škola u ovom delikatnom području opasnosti od konzumacija i ovisnosti ostaje nemoćna ako nema dobru suradnju s obiteljima svojih učenika pa čak i ako te obitelji loše funkcioniraju (Bognar, 2005). Longitudinalna studija o *markiranju* i prekidu školovanja (Mccall, 1995) istaknula je bitne prediktorske varijable školskih izostanaka vezane uz roditeljsku suradnju. Učenici koji su imali znatno više stope *markiranja* osjećali su da njihovi roditelji manje od njih očekuju, manje su bili uključeni u njihovu izobrazbu i rjeđe su surađi-

vali s nastavnicima. Najnovija istraživanja pokazuju kako disciplina u radnim navikama i uključenost roditelja u obrazovanje djece pozitivno djeluju na postignuće u školi i motiviranost (Jenkins, 1995).

Rezultati istraživanja i njihova interpretacija

Istraživanje je provedeno na reprezentativnom uzorku 560 učenika trogodišnjih i četverogodišnjih srednjih škola, te gimnazija, s ciljem analize učestalosti konzumacija cigareta, alkohola i droga s obzirom na dob i spol učenika, njihove međusobne povezanosti, te potvrđivanja hipoteze o povezanosti školskih izostanaka i konzumacijskih navika učenika. Korišten je anketni upitnik konstruiran za potrebe istraživanja.

Učestalost konzumacije cigareta

Iako je pušenje zabranjeno u školama, a i prodaja cigareta osobama mlađim od 18 godina (NN/137/04), istraživanja pokazuju da su srednjoškolci u velikoj mjeri konzumenti duhanskih proizvoda. Kampanje protiv pušenja ne djeluju na mlade onoliko koliko je jaka njihova želja da pripadaju vršnjacima. Konzumacija duhana počinje u ranoj mladosti pod utjecajem vršnjaka. Pedagoškoj dimenziji ovog problema i implikacijama na obrazovnom području još se ne pridaje važnost u smislu razrađene strategije prevencije kroz sprječavanje rizičnih i naglašavanje protektivnih faktora. Medijski prostor uglavnom je rezerviran za to koje su posljedice pušenja na zdravlje. Problemom konzumacija i ovisnosti o duhanu bave se ponajviše liječnici. Puno pozornosti posvećuje se obavijestima o broju konzumenata, što mladima daje dodatni motiv. Uvjerenje o tome koliko drugih vršnjaka koristi sredstva ovisnosti utječe na osobno korištenje tih sredstava. Problem konzumacija kod mladih uglavnom je sociološki uvjetovan kroz utjecaj vršnjaka, potrebu za pripadanjem, ali i neorganizirano provođenje slobodnog vremena u kontekstima bez nadzora s obiljem ponude konzumentskih tvari. U suvremenoj pedagoškoj teoriji i praksi slobodno vrijeme smatra se jednim od bitnih čimbenika odgoja, jer gdje ono nije organizirano, postaje prazno vrijeme dosade i ljenčarenja, a kao takvo pogodan je prostor dje-

lovanja raznih negativnih čimbenika prihvaćanja rizičnih obrazaca ponašanja. Većini mladih nezamislivi su izlasci vikendom bez konzumacija i cigareta i alkohola i droga. Vikend-konzumenti tako pomalo postaju ovisnici koji i svoje školske obveze počinju zanemarivati. Kod ispitanika u našem istraživanju pokazalo se da svakodnevno puši oko 28% učenika (tablica 1), ali postoji tendencija da se taj broj s vremenom i poveća (učenici u kategoriji povremenih pušača).

Slični su rezultati istraživanja Sakomana i suradnika (1997) gdje je utvrđeno da svakodnevno puši 24,5% ispitanika te Jukića (2005), čije istraživanje pokazuje da svakodnevno puši 27% srednjoškolaca. Samo nešto više od 38% ispitanika nije nikad probalo cigarete. Ostali su u kategoriji povremenih pušača, vjerojatno na zabavama ili s društvom u kafiću. Poglavitno je alarmantno što je pušenje duhana u nas široko rasprostranjeno, općeprihvaćeno i legalna ovisnost koju ni mnogi roditelji ne smatraju osobito opasnom i olako je toleriraju.

Učestalost konzumacije alkohola

Već smo naglasili važnost ispitivanja čestine konzumacija alkohola. Akutno trovanje, nasilje, socijalni problemi, prometne nesreće posljedice su prekomjernog pijenja alkohola kod mladih. Rezultati brojnih istraživanja pokazuju da je uporaba alkohola među srednjoškolcima učestala aktivnost. Mladi piju zbog brojnih razloga koji ovise o osobnim i društvenim sklonostima i okolnostima. Neki

od uobičajenih razloga su želja da se bude drukčiji od drugih, strah od nepripadanja skupini, dosada, ugodan okus te vjerovanje da će se nakon pića osjećati opuštenije i veselije. Sigurno je da pojedincu društvo nameće određene norme ponašanja pa je sigurno i da mladi počinju konzumirati alkohol zbog utjecaja okoline u situacijama kada svi oko njih piju jer se smatra da je to normalno. Znači, u nekim situacijama je društveno uvjetovana konzumacija alkoholnih pića, a u slučaju da osoba odbije, uglavnom se doživljava kao manje vrijedna.

Mladenačka uživanja u alkoholu najčešće spontano završavaju i ne vode u ovisnost, ali treba voditi računa o mladim ljudima koji piju alkohol, a u obiteljskoj anamnezi imaju više rođaka alkoholičara. Mogućnost postojanja genske predispozicije za nastanak alkoholizma ispitivana je u mnogim istraživanjima. Cotton (1979, prema Jukić, 2005) u pregledu 39 studija kojima je obuhvatio 6251 obitelj alkoholičara i 4083 obitelji nealkoholičara u longitudinalnoj studiji tijekom 40 godina utvrdio da jedna trećina alkoholičara ima barem jednog roditelja alkoholičara. U svim navedenim istraživanjima navodi se – kao jedan od vrlo rizičnih faktora za zlorabu alkohola u odrasloj dobi – alkoholizam u užoj obitelji.

Sociokulturni faktori odnose se na društvenu situaciju, kulturalno nasljeđe te stav društva prema alkoholu. U našem se društvu pijenje još uvijek smatra prihvatljivim, poželjnim i pozitivnim oblikom ponašanja, što je dovelo do toga da među mladima gotovo više i nema apsolutnih apstinencata. Pitanja u našem istraživanju nisu bila usmjerena na

TABLICA 1. UČESTALOST KONZUMACIJA CIGARETA PO SVAKOJ POJEDINOJ KATEGORIJI

	frekvencija (N)	postotak (%)	kumulativni postotak (%)
ne	214	38,21429	38,2143
samo jedanput sam probao/la	25	4,46429	42,6786
nekoliko puta sam probao/la	69	12,32143	55,0000
povremeno	96	17,14286	72,1429
svakodnevno	156	27,85714	100,0000

posebne vrste alkoholnih pića, već samo na učestalost konzumiranja. Stoga, ne možemo govoriti o tome koja se pića najčešće uzimaju. Neka istraživanja, naime pokazuju da je najraširenija uporaba piva. S obzirom na cijenu i laku dostupnost, ono je jedno od najpopularnijih pića (Sakoman i sur., 1999).

Mladi u Hrvatskoj provode slobodno vrijeme u klubovima i na partyjima. Na party/clubbing/rave sceni prisutni su problemi nastali zbog rizičnog ponašanja povezanog s korištenjem droga i rizičnog seksualnog ponašanja, ali i zbog nezadovoljavajuće okoline u kojoj se party održava. Sva navedena mjesta ponajprije imaju socijalne implikacije, načine druženja i zabave mladih u interakciji s vršnjacima sebi sličnih aspiracija (Mlinarević, 2006). Osvrtno li se na ponašanje srednjoškolaca, ne samo na zabavama već i na školskim priredbama, ekskurzijama, maturnim zabavama i sl. uočiti ćemo da su alkoholna pića prisutna u golemim količinama te da je mladima pojam dobre zabave nezamisliv bez alkohola. Posljedice konzumiranja alkohola pa i u najmanjim količinama najčešći su uzroci brojnih prometnih nesreća u kojima najviše stradavaju mladi.

Iako je naše istraživanje pokazalo (tablica 2) da nešto više od 8% učenika nije nikad probalo alkohol, moramo reći da su u kontaktu s učenicima konzumentima i gotovo da su male šanse da kadkad ne dospiju na neku zabavu koja je nezamisliva bez alkohola. Isto tako, pokazalo se da je učestalost konzumacije povezana s dobi učenika te je moguće da je ovih 8% nekonzumenata niže kronološke dobi, tj. da su to učenici 1. razreda. Učenici u vi-

šim razredima već su se socijalizirali u novu sredinu, povezali s vršnjacima i prihvatili njihove norme ponašanja. Gotovo da i nema maturnata koji nisu konzumirali alkohol.

Razvojno doba adolescencije neizbježno donosi želju za samopotvrđivanjem i izgradnjom samostalnih stavova i načina ponašanja kojima je katkad temeljni cilj odudaranje od ponašanja i stavova odraslih. Eksperimentiranje s bilo kojim sredstvom ovisnosti, uključujući alkohol, potaknuto je u mladim radoznalošću, željom za samopotvrđivanjem, imitiranjem, samodokazivanjem, zbog pritiska skupine i slično, i najveći će broj osoba pronaći tijekom sazrijevanja put ka kontroliranom i umjerenom konzumiranju alkohola. No učestalije, redovitije i prekomjerno pijeње, vođeno željom da se ponovno iskuse djelovanja alkohola koja se doživljavaju kao pozitivna, može otvarati put problematičnom pijeњу. Za prevenciju, mladima valja ponuditi bolju i racionalniju organizaciju slobodnog vremena i zabave, privlačnije i atraktivnije te korisnije sadržaje druženja. U takvim aktivnostima oni moraju pronaći sebe i svoje interese. Bez prevelikog moraliziranja treba im osigurati više razonode, rekreacije, međusobnog druženja, tj., na pozitivan način privući i zaokupiti njihovu pozornost, zadovoljiti njihovu znatiželju, interese i razvojne potrebe.

Rizik stjecanja navika zloporabe alkohola u mladima zahtijeva posebnu pozornost ne samo škole i obitelji već i društvene zajednice u cjelini. Neposredni i posredni problemi u svezi s alkoholom i potreba da se spriječe štetna djelovanja neodgovarajuće uporabe alkohola u budućnosti čini nuž-

TABLICA 2. POSTOCI I FREKVENCIJA UČESTALOSTI KONZUMACIJA ALKOHOLA PO SVAKOJ POJEDINOJ KATEGORIJI

	frekvencija (N)	postotak (%)	kumulativni postotak (%)
ne	48	8,60215	8,6022
samo jedanput sam probao/la	39	6,98925	15,5914
nekoliko puta sam probao/la	191	34,22939	49,8208
Povremeno	258	46,23656	96,0573
Svakodnevno	22	3,94265	100,0000

nim praćenje ponašanja mladih u svezi s alkoholom te primjenu odgovarajućih obrazovnih programa i javne politike. Iako se u ranoj adolescenciji povećava podložnost pritiscima skupine vršnjaka, a opada oslanjanje na mišljenje roditelja, istraživanja pokazuju snažno neizravno djelovanje roditelja na to kakve će djeca birati prijatelje. Negiranja mogućih negativnih posljedica alkohola, neopravdanog izostajanja iz škole i druženja s većim brojem prijatelja koji piju alkoholna pića ili se opijaju upozoravaju na to da se u određenog broja učenika ustaljuju takvi obrasci ponašanja koji pogoduju pojavi navika pijeња alkoholnih pića i neprilikama zbog alkohola.

Kakve su navike pijeња alkoholnih pića kod naših ispitanika prikazano je u tablici 2. kroz frekvencije i postotke kao odgovore na pitanje: *Jesi li pio alkohol?*

Konzumacija alkohola (tablica 2) uglavnom se veže za kategorije „nekoliko puta” i „povremeno” (više od 80% ispitanika). Poznata je činjenica da srednjoškolci odlaze na vikend zabave (u žargonu, party, partijaner), gdje je ispijanje alkohola sastavni dio zabave. Najviše zabrinjava činjenica da oko 4% učenika uzima alkohol svaki dan.

Neka istraživanja pokazuju (primjerice Vulić-Prtorić i Macuka, 2004) da je čestina uporabe alkohola povezana s brojem doživljenih stresnih situacija. Stresne situacije vezane su uz obiteljske, zdravstvene, ali i školske događaje pa se postavlja pitanje zašto učenici školu doživljavaju kao negativno iskustvo, i zašto neka školska događanja izazivaju kod njih stres. Očito, da je najlakše otići s nastave, naći se u društvu vršnjaka istomišljenika u nekom kafiću i posegnuti za alkoholom i cigaretom te barem nakratko izbjeći neugodne i stresne situacije u školi. Uzimanjem sredstava ovisnosti stvara se privid socijalne pripadnosti i zajedništva. Socijalne vještine i postizanje popularnosti među vršnjacima prestaje biti presudno, jer se to kompenzira kroz zajedničke konzumentske aktivnosti. Što se to događa u našim školama i s našom mladeži? Školski heroji postaju oni koji su se potukli, napisali ili oni koji imaju najveći broj neopravdanih sati. Iako su u brojnim pokušajima rješavanja problema konzumacija uključeni mnogi relevantni subjekti, očito da ne postoji koordiniranost među njima s razrađenom strategijom djelovanja putem prevencije.

A, nije li dovoljno indikativan odgovor učenika da *markiraju* jer im je u školi dosadno ili kako bi izbjegli stresnu ispitnu situaciju?

Učestalost konzumacije droga

Zloupotreba droga prisutna je u svim dobnim skupinama, ali je najrizičnije razdoblje adolescencije. „Krivci” za to su novi načini zabave, trendovi, pozitivni stavovi prema drogama, hedonistička orijentacija prema životu, povodljiva adolescentska osobnost itd. Osjećaj inferiornosti i nedostatak samopoštovanja, loše socijalne prilike u obitelji, nedostatak roditeljske pažnje i ljubavi pridonose vjerojatnosti da će adolescent posegnuti za drogom. Kada se utvrde događaji takve važnosti, automatski se optužuje obiteljski sustav. Nadalje, literatura opisuje blizak odnos između faktora rizika povezanih uz devijantno ponašanje mladih te odlučujuću ulogu obitelji u psihološkom razvoju mladih u osjetljivom periodu adolescencije. Neporecivo je da je obiteljski nukleus prva stepenica socijalizacije pojedinaca i mjesto formiranja veza i interakcija među pripadajućim članovima, te kao takav čini osnovu psihičkog razvoja djeteta. S druge strane nije moguće utvrditi izravan odnos uzroka i posljedice između tipologije obitelji kojoj dijete pripada i tipa ponašanja djeteta. Nadalje, sa stajališta društvene klase i kulturološke pripadnosti te obiteljskih teškoća, postoje drugi faktori utjecaja. Grupa vršnjaka smatra se kanalom za socijalizaciju individue. O važnosti obitelji i adolescentne grupe puno se diskutiralo jer je u određenim situacijama obitelj faktor zaštite u odnosu na grupu, dok kod drugih slučajeva grupa prevladava u nedostatku obiteljskih odnosa. Ne bi, dakle, bilo uputno generalizirati.

Rezultati brojnih istraživanja govore o pozitivnoj korelaciji između osobnog osjećaja nesreće i konzumacija. Mladi ne vide smisao života, nesretni su, u školi doživljavaju neuspjeh, posežu za alkoholom i drogom. Istraživanje na području naše zemlje (Bognar, 2005) govori o povezanosti upotrebe droga i osjećaja vlastite (ne)sreće. Adolescenti koji su doživjeli više stresnih životnih događanja ujedno su skloniji konzumacijama. Vulić-Prtorić i Macuka (2004) navode da je riječ o dvosmjernom djelovanju. Naime, veći broj stresnih životnih događanja povećava stanje napetosti i neugode koje mlada osoba

pokušava umanjiti konzumacijom. Međutim, isto tako, povećana konzumacija pridonosi i većem broju stresnih životnih događaja jer se dolazi u konflikt s roditeljima, nastavnicima i vršnjacima.

Naše istraživanje pokazuje da svakodnevno i povremeno drogu uzima oko 4,5% ispitanika, dok se 80,3% učenika izjašnjava da nikad nije probalo drogu (tablica 3). Ovaj podatak treba uzeti s oprezom, jer ne možemo očekivati potpunu iskrenost učenika u odgovoru na ovo pitanje. Isto tako, u istraživanju nije bilo podjele pitanja na lakše i teže droge.

Mladi su u fazi eksperimentiranja i povremene upotrebe. Čvrsta granica do ovisnosti ne postoji. Naime, prva faza je eksperimentiranje, zatim povremeno korištenje u različitim prilikama, treća faza obuhvaća redovito korištenje, koje na kraju izaziva kemijsku ovisnost, a karakterizira je potreba za sve većim dozama. Ako analiziramo rezultate našeg istraživanja prema kojem je 20% mladih probalo drogu, vidimo da je u tom postotku najveći broj onih koji su u fazi eksperimentiranja (13% nekoliko puta i povremeno). Vjerojatno na zabavama, rođendanima ili u nekim posebnim prilikama, u kojima je droga lako dostupna. Katkad izgleda da se uzimanje droge događa situacijski i sasvim slučajno, no nastavljanje uzimanja sve težih droga i razvoj ovisnosti uglavnom ima dublje korijene. I škola može biti mjesto uzimanja droge, a široko rašireno vjerovanje da su tulumu najrizičniji, nije uvijek potvrđeno (Anderson, 1997).

Dostupnost droga problem je koji možemo vezati uz njezinu učestalost konzumacije. Naime, Galić

(2002) navodi da većina ispitanih zagrebačkih adolescenata drogu doživljava lako dostupnom, čak i unutar školskog prostora. Čak 49% ispitanika smatra da se droga može vrlo lako nabaviti u školi, 74% njih smatra da to može učiniti u kvartu ili ulici, a 73% da se to može učiniti u disku ili kafiću. Jukić (2005) je dobila rezultate u kojima 18% učenika tvrdi kako se droga nabavlja u školama, 30% navodi da se droga nabavlja na ulici, 21% na zabavama, a najviše, čak 47% ispitanika, smatra da se droga nabavlja u disku ili kafiću. Kako je poznato da učenici velik dio vremena borave u kafićima, te da redovito vikendima posjećuju diskoklube, nije ni čudno što neka istraživanja pokazuju da je čak 39,4% učenika imalo iskustva s drogom (vidi Nazor, 2001). Kako zatvoriti puteve raspačavanja droge? Ozbiljnost situacije nalaže obvezu svim nositeljima da predviđene zadatke provode odgovorno. Učinkovitost programa ovisi ponajprije o angažmanu odgojno-obrazovnih ustanova. Policija je aktivna u jednom segmentu, sudstvo izriče kazne, a pedagozi i nastavnici moraju izraditi i kreativno provoditi nastavni program koji ne opterećuje, kako bi učenici rado boravili u školi.

Zajedništvo djelovanja i jednakost ciljeva više faktora, koji uključuju školu, obitelj, lokalnu zajednicu i državna tijela, mora biti usmjeren na podupiranje otpornosti učenika na negativne utjecaje, promicanje socijalnih, emocionalnih, kognitivnih i moralnih kompetencija, podupiranje samoodređenja, samoučinkovitosti i pozitivnog identiteta stvaranjem pozitivnog školskog ozračja.

TABLICA 3. POSTOCI I FREKVENCije UČESTALOSTI KONZUMACIJA DROGA PO SVAKOJ POJEDINOJ KATEGORIJI

	frekvencija (N)	postotak (%)	kumulativni postotak (%)
ne	449	80,32200	80,3220
samo jedanput sam probao/la	32	5,72451	86,0465
nekoliko puta sam probao/la	53	9,48122	95,5277
povremeno	21	3,75671	99,2844
svakodnevno (redovito)	4	0,71556	100,0000

Koeficijenti korelacije između učestalosti uzimanja cigareta, alkohola i droga

U nekim istraživanjima (primjerice Collins i sur., 1998) uočeno je da uzimanje jednog sredstva potiče uzimanje drugog. Kako bi se provjerilo postoji li povezanost između učestalosti konzumiranja, izračunati su koeficijenti korelacije između spomenutih varijabli.

TABLICA 4. KOEFICIJENTI KORELACIJE IZMEĐU UČESTALOSTI UZIMANJA CIGARETA, ALKOHOLA I DROGA

	cigarete	alkohol	droga
cigarete	1,00	0,40	0,35
alkohol		1,00	0,28
droga			1,00

Pokazalo se da su koeficijenti korelacije između učestalosti uzimanja cigareta, alkohola i droga pozitivni i statistički značajni (tablica 4). To pokazuje da učenici koji češće puše u pravilu češće uzimaju alkohol i drogu. Naime, čini se da postoji opća tendencija ka konzumaciji štetnih tvari, a koja je vjerojatno dio "lošeg životnog stila" dijela mladih ljudi. Gotovo podjednako nekontrolirano izlaze kasno noću i djevojke i mladići, hedonistički provode slobodno vrijeme i pozežu za psihoaktivnim tvarima. Stoga je sljedeći dio istraživanja bio usmjeren na razlike u konzumaciji s obzirom na spol.

Razlike u konzumaciji s obzirom na spol

Spol determinira statistički značajnu razliku kada je riječ o neopravdanom izostajanju (Nazor, 1997). Isto tako buntovništvo, nekonformizam i nepridržavanje normi tipičniji su za mušku spolnu ulogu u ovoj kulturalnoj sredini (Glavina-Kozić, 2002). No kako je u posljednje vrijeme neprihvatljivo ponašanje vezano za *tulumarenje* podjednako karakteristika i djevojaka i mladića, zanimalo nas je postoje li razlike s obzirom na spol u konzuma-

cijama cigareta, alkohola i droga. To više što neka istraživanja pokazuju da razlike gotovo i nema, osim u odabiru vrste pića. Tako se pokazalo kako djevojčice više favoriziraju žestoka pića, dok je mladićima najdraže pivo (ESPAD).

TABLICA 5. ARITMETIČKA SREDINA KONZUMACIJE CIGARETA (Ž+M)

	aritmet. sredina	F	df	p(F)
mladići	2,814655	1,325	1	0,25
djevojke	2,981595			

Pokazalo se da nema značajne razlike u konzumaciji cigareta s obzirom na spol učenika, što znači da i mladići i djevojke podjednako postaju ovisnici o duhanskom dimu. To je donekle i očekivano zbog, kako smo već rekli, zabava koje su podjednako zanimljive svim srednjoškolcima.

Prema rezultatima Europskog istraživanja o pušenju, alkoholu i drogama među učenicama (ESPAD), koje je objavio Hrvatski zavod za javno zdravstvo, razlike između djevojčica i dječaka gotovo da i nema. Svakodnevno puši jednak broj srednjoškolaca i srednjoškolke (34%), dok povremeno cigaretu u ruke uzme njih oko 40%. S 13 godina ili ranije svakodnevno je počelo pušiti 12% dječaka i 7% djevojčica.

TABLICA 6. ARITMETIČKA SREDINA KONZUMACIJE ALKOHOLA (Ž+M)

	aritmet. sredina	F	df	p(F)
mladići	3,513043	20,467	1	0,0007
djevojke	3,141104			

U konzumaciji alkohola postoji statistički značajna razlika s obzirom na spol. Mladići konzumiraju alkohol znatno češće u odnosu na djevojke. U našoj kulturi općenito se više vezuje konzumacija alkohola uz mladiće. Ipak, u posljednje vrijeme na zabavama su podjednako prisutne i djevojke, što pretpostavlja da i one mogu biti konzumenti. ESPAD za 2007. provedeno u 36 europskih zemalja

(u Hrvatskoj N= 6328 srednjoškolaca), pokazalo je da je u Hrvatskoj „rizično opijanje” kod dječaka, u odnosu na 1995. poraslo s 13% na 39%, a kod djevojčica s 4% na 16%. Pokazalo se i kako je opijanje vikendom uobičajena pojava. Iako je postotak mladih koji konzumiraju alkohol drastično porastao u obje spolne skupine, dječaci i dalje piju više od djevojčica. HZJZ zabrinjavajućom ocjenjuje i činjenicu da je oko 20% ispitanika alkohol u posljednjih mjesec dana konzumiralo 10 i više puta. Oko 94% učenika alkohol je konzumiralo barem jednom u životu. Podaci općenito pokazuju da učenici već tijekom osnovne škole piju alkoholna pića te da su početkom srednje škole navike pijenja prilično izražene.

Uporaba alkohola velikim dijelom je društvena aktivnost uz koju se veže i neprihvatljivo ponašanje te lošije funkcioniranje u školi.

TABLICA 7. ARITMETIČKA SREDINA KONZUMACIJE DROGA (Ž+M)

	aritmet. sredina	F	df	p(F)
mladići	1,469828	3,039	1	0,039
djevojke	1,320000			

I kad je riječ o konzumaciji droga, pokazalo se da je mladići znatno češće konzumiraju nego djevojke. Ovo se podudara s rezultatima drugih istraživanja (Sakoman, 1995; Galić, 2002; Jukić, 2005). Usto postoje razlike u čestini konzumacije sredstava ovisnosti s obzirom na spol ispitanika. Mladići su konzumenti znatno češće nego djevojke. Galić (2002) navodi da kod rijetkog (povremenog) konzumiranja nema značajnih spolnih razlika, tek je nešto češća zloraba ecstasyja kod mladića nego kod djevojaka. Kod svakodnevne upotrebe marihuane mladići su češći konzumenti nego djevojke s omjerom 4:1. Iz kategorije opojnih sredstava srednjoškolci i dalje najviše odabiru marihuanu, zatim slijedi ecstasy. Prema podacima ESPAD-a (2007) najmanje jednom u životu marihuanu je probalo 20% dječaka i 15% djevojčica. U drugim razredima taj postotak raste na 30, odnosno 23%. Prema podacima HZJZ-a, upotreba ecstasyja je u padu, a probalo ga je 4% dječaka i 2% djevojčica.

Razlike u konzumaciji s obzirom na dob učenika

Brojni autori ističu kako se dobna granica konzumenata drastično snižava te je u ovom dijelu istraživanja napravljena analiza učestalosti konzumacija s obzirom na dob učenika.

TABLICA 8. UČESTALOST KONZUMACIJE CIGARETA (ANOVA) S OBZIROM NA DOB UČENIKA

	aritmet. sredina	F	df	p(F)
1. razred	2,854651	0,714	3	0,5437
2. razred	2,815789			
3. razred	2,984375			
4. razred	3,092593			

Iako neka istraživanja pokazuju da stariji učenici češće konzumiraju cigarete, naše je istraživanje potvrdilo da nema značajne razlike u čestini konzumacije cigareta s obzirom na dob ispitanika. To može značiti da se s pušenjem počinje već u prvom razredu srednje škole, što može biti rezultat prihvaćanja ponašanja u novoj sredini, gdje već ima konzumenata. Srednja škola, po mišljenju adolescenata, predstavlja naglo odrastanje pa si dopuštaju mnogo *slobodnije* ponašanje, koristeći obrasce ponašanja kakve imaju stariji (uključujući i njihove roditelje), a oni obuhvaćaju pušenje na javnom mjestu ili konzumaciju alkohola. Konzumacija cigareta povezana je s nizom neprihvatljivih ponašanja s izostancima s nastave i sa slabijim školskim postignućem (Sakoman i sur., 1997). Vezu sa školskim uspjehom možemo tražiti u fizičkom zdravlju učenika pušača i nepušača, koje utječe na sposobnost učenja, ali isto tako i u češćim izostancima, čiji je rezultat slabiji školski uspjeh. Brojne kampanje protiv pušenja u svrhu očuvanja zdravlja nisu donijele rezultate kod konzumenata početnika, kao ni stroge zabrane u školama. A i relativno dostupna cijena cigareta nije problem. Pokazalo se da mjesečni džeparac srednjoškolaca pokriva potrebe za kutijom cigareta dnevno i jednim pićem.

TABLICA 9. UČESTALOST KONZUMACIJE ALKOHOLA (ANOVA) S OBZIROM NA DOB UČENIKA

	aritmet. sredina	F	df	p(F)
1. razred	3,063953	16,47	3	0,00001
2. razred	3,066225			
3. razred	3,559055			
4. razred	3,694444			

Postoji statistički značajna razlika u čestini konzumacije alkohola s obzirom na dob ispitanika. Kako se moglo i očekivati, stariji učenici češće konzumiraju alkohol. Slično je i u drugim istraživanjima, u kojima se pokazalo da postoji značajna razlika u čestini konzumacije alkohola s obzirom na dob učenika. Učenici starijih razreda češće konzumiraju alkohol. To je razumljivo jer su se učenici u višim razredima već socijalizirali u novu sredinu, povezali s vršnjacima i prihvatili njihove norme ponašanja.

TABLICA 10. UČESTALOST KONZUMACIJE DROGA (ANOVA) S OBZIROM NA DOB UČENIKA

	aritmet. sredina	F	df	p(F)
1. razred	1,238372	3,088	3	0,0055
2. razred	1,344371			
3. razred	1,476563			
4. razred	1,583333			

Postoji i statistički značajna razlika u čestini konzumacije droga s obzirom na dob ispitanika. Stariji učenici češće konzumiraju i droge. Kada je riječ o konzumacijama te uobičajenim posljedicama takvog ponašanja, među ispitivanim varijablama u brojnim istraživanjima ima iznimno mnogo važnih prediktora. Spol, dob, školski uspjeh, lošija komuni-

kacija s majkom i nastavnicima te dokoličarenje kao stil provođenja slobodnog vremena. Karakteristični su obrazovni problemi koji dolaze do izražaja u negativnim stavovima prema školi i nastavnicima, te posebice izbjegavanjem škole i školskih obveza, što se pojavljuje kao posebno jasan indikator problema. Za društvenu zajednicu konzumacije su destruktivna pojava jer su neposredno povezane s obrazovnim neuspjehom, maloljetničkom delinkvencijom, kriminalom, skupim zdravstvenim tretmanom. Posljedice su nesposobnost preuzimanja odgovornosti za vlastiti život, ovisnost o drugima, niska radna produktivnost, veliki troškovi za liječenje i rehabilitaciju, gubici života, uništenje obitelji, slabe socijalne veze u društvu općenito (Bezinović, 1999).

U općem je interesu uklanjanje navedenih oblika ponašanja i sprječavanje njihova širenja. Roditelji, vršnjaci i socijalna potpora imaju važnu ulogu u sprječavanju zloupotrebe droga kod adolescenata. Neki stručnjaci smatraju da se prvi korak prema konzumacijama čini u djetinjstvu, kada djeca ne dobiju odgovarajuću njegu, brigu i pažnju od roditelja i odrastaju u obiteljima s puno sukoba. Pozitivni odnosi s roditeljima i ostalima vrlo su važni u smanjenju adolescentne zloporabe droga.

U nastavku našeg istraživanja nastojali smo utvrditi povezanost između bježanja s nastave i čestine konzumacije štetnih tvari, što je i jedna od najvažnijih varijabli istraživanja (tablica 11).

Kako se moglo i očekivati, učenici koji češće bježe s nastave, ujedno češće konzumiraju cigarete, alkohol i drogu. Izostajanjem s nastave otvara se prostor za provođenje vremena bez kontrole. Osim toga, najčešće se zalazi u zatvorene prostore, najviše kafiće, koji nude alkohol, a nerijetko je i dostupna i droga. Konzumacije su u pozitivnoj korelaciji s *markiranjem* i u ostalim istraživanjima, i u našoj zemlji i u inozemstvu (primjerice Novy, 1985; Sakoman i sur., 1999). Stoga brojni autori svrstavaju *markiranje* u rizično ponašanje. Važno je i zanimljivo naglasiti kako je konzumacija cigareta i droga pozitivno povezana i s brojem opravdanih sati (ali u puno manjoj mjeri), što najvjerojatnije upućuje na to da neki učenici uspijevaju opravdati dio sati koji su zapravo neopravdani sati.

Razumijevanje motivacije za bježanje iz škole olakšava poznavanje četiri osnovne psihološke po-

TABLICA 11. KOEFICIJENT KORELACIJE IZMEĐU ČESTINE KONZUMACIJE ŠTETNIH TVARI, TE BROJA NEOPRAVDANIH I OPRAVDANIH SATI

	neopravdani	opravdani
konzumacija cigareta	0,42	0,13
konzumacija alkohola	0,22	0,08
konzumacija droga	0,26	0,13

trebe koje svaka mlada osoba ima i nastoji ih zadovoljiti. To su potreba za pripadanjem, za moći, zabavom i slobodom. A zabavu srednjoškolci najčešće nalaze na kućnim zabavama ili u zadimljenim kafićima, gdje borave vršnjaci kojima žele pripadati kroz istovjetnost ponašanja, želja, interesa, pa i stvaranjem konzumacijskih navika. Iako je u 50% slučajeva jedini razlog *markiranja* hrvatskih srednjoškolaca strah od slabe ocjene, učenik može *markirati* iz škole i zbog zanimljivosti vanjskih sadržaja – djevojka ili mladić, prijatelji i mjesta gdje se zabavljaju. Takav obrazac ponašanja pokazuje se u slučajevima kad učenik nisko vrednuje školu i školovanje.

Neke države čak provode programe koji podrazumijevaju partnerstvo između policije i škole, pri čemu policajac ima zakonsko pravo zaustaviti maloljetnika i tražiti ga ispričnicu kao dokaz zbog kojega nije na nastavi. Ali to je mjera koju suvremeno društvo i suvremena škola, otvorena i okrenuta prema učeniku, ne može i ne smije prihvatiti. Prema tome, ostaje nam da školu uredimo kao mjesto učenja kroz zabavu, ne samo u nižim razredima osnovne škole već i da srednjoškolci imaju takav doživljaj škole i nastavnika. Pohađanje nastave svakodnevna je obveza učenika, ali ako je ona nezanimljiva, dosadna i mučna, teško ćemo zadržati učenike u školama, naučiti ih važnosti obrazovanja i spriječiti štetne utjecaje današnjice. Stoga školu svi mi – pedagozi, nastavnici, roditelji, lokalna i šira zajednica – moramo učiniti mjestom ugodnog života, rada i druženja. Izvannastavne aktivnosti mogu tome pridonijeti ako su organizirane i ako ne ističemo i nagrađujemo samo one koji imaju najbolje rezultate. Tempo suvremenog života karakterističan je

po tome što od mlade osobe zahtijeva maksimum njegovih tjelesnih, intelektualnih, psihičkih, emocionalnih i socijalnih snaga i sposobnosti, iziskuje velik napor i velika odricanja. Ali i amatersko bavljenje nizom aktivnosti na dramskom, likovnom, plesnom i drugim područjima, posebice sportu, mogu zainteresirati mlade za druženja u školskoj zgradi s nastavnicima i izvan nastave, bez ikakvih potreba za zabavom drugog oblika, gdje su dokolica, hedonizam i sklonost konzumacijama najizraženije. Najbolji preventivni program je onaj koji usmjerava interese učenika na zdrave navike u slobodnom vremenu.

Zaključak

Rezultati istraživanja pokazuju da su konzumacijske navike srednjoškolaca zabrinjavajuća pojava u našoj svakodnevnoj praksi. Vrlo je malo učenika koji nisu nikad probali alkohol (8,6%) ili cigarete (38%), a pokazalo se da je vrijeme izbjivanja s nastave rizik za početak konzumacija. Učenici koji učestalo izostaju s nastave, uglavnom vrijeme provode u kafićima, a takva navika stvara osjećaj nezainteresiranosti za obrazovanje i školske obveze. Time se nameće želja za hedonističkim provođenjem vremena izvan škole, a javlja se i potreba za večernjim (noćnim) izlascima i zabavama. Pokazalo se da su učenici koji više izostaju s nastave više skloni konzumacijama. Postoji povezanost ne samo s neopravdanim već i s opravdanim izostancima. Moguće je kako su se učenici lažno opravdali, ali isto tako činjenica je da su učenici konzumenti slabijeg zdravlja, pa je izostanak s nastave uvjetovan tim razlogom.

Istraživanje uzroka učeničkog *markiranja* uključuje niz faktora, ali i posljedica među kojima su sklonosti konzumacijama najvažnije i najštetnije. Problemom izostanaka s nastave pojedinačno se bave školski pedagozi i psiholozi. Istraživanja koja provode u svojim školama temelje se na iskazima učenika o razlozima i broju sati izostanaka. Bez obzira što izostaju neka šira socijalno-pedagoška istraživanja sa statističkim pokazateljima korelacija, te interdisciplinarni timovi stručnjaka, i sam broj sati izostanaka dovoljan je dokaz ozbiljnosti problema. Preventivni programi moraju biti usmjereni na otklanjanje uzroka. Škola danas ne zadovoljava razvojne psihološke potrebe učenika i kao takva može biti trajniji uzrok stresa, negativnih tjelesnih senzacija koji je povezan s poremećajima u ponašanju (Previšić, 1999). Važnost koju adolescent pridaje stresnoj situaciji u školi aktivira emocije koje dovode do promjena u ponašanju.

Sve se više govori o suvremenim kompetencijama nastavnika koje obuhvaćaju sposobnost sprječavanja nastajanja neprihvatljivih ponašanja učenika u školskoj sredini. Ali na prvome mjestu treba zadržati učenike u školama. Nova odgojno-obrazovna paradigma u središte pozornosti mora staviti učenika i njegove obrazovne i druge potrebe kako bi se mogao uspješno prilagoditi životu u društvenoj zajednici. Sve instancije odgoja i obrazovanja, a osobito škola, trebaju biti humane i kreativne zajednice koje ljudima pomažu da odrastu i djeluju u cjelokupnoj punini svoga individualnog i socijalnog bića (Previšić, 2005). Nije dobro biti autoritaran, ali ni previše popustljiv nastavnik. Isto tako, forsirati samo odlične ocjene, a zanemarivati osobnost i potrebe adolescenata nisu karakteristike suvremenoga kompetentnog nastavnika. Svakodnevno nenajavljeno ispitivanje učenika i neprimjeren načini komunikacije ostavljaju dovoljno razloga da se

učenici osjećaju nesigurno. Izlaz je najlakše naći u izbjegavanju takve situacije, tj. nedolaskom na nastavu (Uzelac, Matijević, 2003).

U vrijeme izrazite želje za samoopredjeljenjem, vlastitim identitetom i time da ih odrasli ozbiljno shvate srednjoškolci traže ugodnije ozračje i društvo vršnjaka u okruženjima izvan škole. A događaji i aktivnosti u tim okruženjima često su uzrok brojnih neprihvatljivih ponašanja. Ako bi školska sredina bila ugodno okruženje za učenike, ako bi se tamo osjećali kao važni subjekti nastavnog procesa, ako bi njihovi nastavnici surađivali s njima i njihovim roditeljima u cilju rješavanja svih nastalih problema, možda bi se smanjio rizik nastanka uvjeta za brojne štetne posljedice učeničkog nezadovoljstva. Pritom bi se i izostanci s nastave sa svim svojim implikacijama i kratkoročnim i dugoročnim štetnim posljedicama sveli na minimum. Naravno, utjecaj na ponašanje učenika ima i obitelj, adolescentske godine, društvo vršnjaka, socijalna sredina, ali brojni su i slučajevi da se školski faktori navode kao razlog izostanaka.

Problem školskih izostanaka mora se tretirati kao složena pojava kojoj valja multidisciplinarno pristupati. Uključujući školsku zajednicu, nastavnike, stručne suradnike i obitelj, neizostavno je angažiranje šire društvene zajednice i svih njezinih relevantnih subjekata. Šira javnost često registrira podatke medija koji su netočno interpretirani, jer im je cilj senzacionalizam naslovnica iz crnih kronika. Krivi stavovi posebno su opasni, jer određuju norme ponašanja mlađe populacije. Uvjerenje o tome koliko drugih vršnjaka koristi sredstva ovisnosti, utječe na osobno korištenje tih sredstava. Isto tako, i brojke iskazane u milijunima sati izostanaka samo dodatno zbunjuju nastavnike i roditelje, a učenicima ne šalju pozitivnu poruku.

Literatura

- Anderson, K. (1997), Young people and alcohol, drugs and tobacco. WHO, Regional Publication, European Series 66, 1 – 82.
- Bezinović, P. (1999), Analiza korištenja sredstava ovisnosti među učenicima srednjih škola u Primorsko-goranskoj županiji. Povjerenstvo za suzbijanje zlouporabe droga Primorsko-goranske županije. ([www.http://pedagog.human.pefri.hr/betinpet/rizik/analiza.htm](http://pedagog.human.pefri.hr/betinpet/rizik/analiza.htm))
- Bognar, L. (2005), Pedagoški aspekt problema ovisnosti kod mladih. Pedagogijska istraživanja, 2 (1), 113 – 124.
- Caffray, M. C., Schneider, L. S. (2000), Why do they do it? Affective motivators in adolescent's decisions to participate in risk behaviours. Cognition and emotion, 14 (4), 543 – 576.
- Casa-Gil, M. J. (2002), School characteristics among children of alcoholic parents. Psychological Reports, 90 (1), 341 – 348.
- Collins, R. L., Ellickson, P. L., Bell, R. M. (1998), Simultaneous polydrug use among teens: prevalence and predictors. Subst Abuse, 10, 233 – 253.
- Davison G. C., Neale J. M. (1999), Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja. Jastrebarško: Naklada Slap.
- Dodig G., Franić, T., Dedić, M., Uglešić, B. (2003), Konzumiranje opojnih droga u adolescenata. Paediatric Croat, 47, 185 – 189.
- Dorsman, J. (1998), How to quit drugs for good. Prima Lifestyles.
- Eisner, M. (2004), Prema učinkovitijoj prevenciji nasilja mladih – prikaz stanja. U: Nasilje u školama – izazov lokalnoj zajednici. Izvješće s Konferencije Vijeća Europe. Zagreb: Ibis grafika d.o.o.
- Galić, J. (2002), Zloporaba droga među adolescentima – rezultati istraživanja. Zagreb: Medicinska naklada.
- Glavina-Kozić, E. (2002), Izostanci u osnovnoj školi. Napredak, 143 (3), 291 – 306.
- Jenkins, P. H. (1995), School delinquency and school commitment. Sociology of Education, 68 (3), 221 – 239.
- Jukić, R. (2005), Povezanost provođenja slobodnog vremena srednjoškolaca s konzumiranjem psihoaktivnih tvari. Neobjavljeni magistarski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Leburić, A. i Tomić-Koludrović, I. (1998), Obitelj-dijete-škola. Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, 139 – 156.
- Lloyd, C. (1998), Risk factors for problem drug use: Identifying vulnerable groups. Drugs: Education, Prevention and Policy, 5 (3), 217 – 232.
- McNeal, R. B. Jr. (1999), Parental involvement as social capital: Differential effectiveness on science achievement, truancy, and dropping out. Social Forces, 78 (1), 117 – 144.
- Mlinarević, V. (2006), Slobodno vrijeme kao prediktor poremećaja u ponašanju učenika. Neobjavljena doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Nazor, M. (1993), Izostajanje s nastave – usporedba nekih odgovora učenika, roditelja i razrednika. Školski vjesnik, 42 (1-2), 29 – 34.
- Nazor, M. (1997), Izostanci s nastave, strah od škole i generalizirana samoeфикаsnost. Školski vjesnik, 46 (1), 31 – 35.
- Nazor, M. (2001), Iskustva i stavovi mladih u Splitu u vezi zlouporabe psihoaktivnih droga. Školski vjesnik, 50 (1), 5 – 14.
- Novy, D. (1985), The relationship between adolescent life stress events and delinquent conduct including conduct indicating a need for supervision. Adolescence, 20 (78), 313 – 321.
- Previšić, V. (1999), Škola budućnosti: humana, stvaralačka i socijalna zajednica. Napredak, 140 (1), 7 – 16.
- Previšić, V. (2000), Slobodno vrijeme između pedagoške teorije i odgojne prakse. Napredak, 141(4), 403 – 410.
- Previšić, V. (2005), Kurikulum suvremenog odgoja i škole: metodologija i struktura. Pedagogijska istraživanja, 2 (2), 165 – 173.
- Previšić, V. (2007), Uvodni kongresni referat. U: Previšić, V., Šoljan, N. N., Hrvatić, N. (ur.), Pedagogija: prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja. Zagreb. Hrvatsko pedagoško društvo.

- Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S., Brajša-Žganec, A. (2002), Stilovi roditeljskog odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih. Društvena istraživanja, 11 (2-3), 239 – 263.
- Sakoman, S. (1995), Uvodna studija uz vodič za prevenciju Roberta Schwabela: Reći *ne* nije dovoljno. Zagreb: SysPrint.
- Sakoman, S., Kuzman, M., Šakić, V. (1997), Pušačke navike zagrebačkih srednjoškolaca. Društvena istraživanja, 6 (4-5), 513 – 535.
- Sakoman, S., Kuzman, M., Raboteg-Šarić, Z. (1999), Čimbenici rizika i obilježja navika pijenja alkohola među srednjoškolcima. Društvena istraživanja, 8 (2-3), 373 – 396.
- Sakoman, S., Kuzman, M., Raboteg-Šarić, Z. (2002), Raširenost zlouporabe sredstava ovisnosti među hrvatskim srednjoškolcima. Društvena istraživanja, 11 (2-3), 311 – 334.
- Stanić, I. (2002), Maloljetnička delikvencija – općedruštveni problem. Napredak, 143 (3), 343 – 355.
- Teasley, M. L. (2004), Absenteeism and truancy: Risk, protection, and best practice implications for school social workers. Children & Schools, 26 (2), 117 – 128.
- Ujević, A. i sur. (2004), Uzroci i posljedice namjernog izbjegavanja nastave. Školski vjesnik, 53 (1-2), 5 – 28.
- Uzelac, S., Matijević, M. (2003), Samoiskazi učenika srednjih škola o njihovu izostajanju s nastave. U: Vrgoč, H. (ur.), Odgoj, obrazovanje i pedagogija u razvitku hrvatskog društva. Zagreb: HPKZ, str. 392 – 399.
- Vulić-Prtorić i Macuka (2004), Stresni životni događaji i depresivnost u adolescenciji u odnosu na konzumiranje sredstava ovisnosti. U: Mihařija, M. i sur. (ur), Borba protiv ovisnosti – borba za zdravu obitelj. Zagreb: Vlada RH, str. 437 – 444.
- Zrilić, S. (2007), Integrativni pristup istraživanju apsentizma učenika. Neobjavljena doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.